

Розвиток національної системи реферування. До 20-річчя Українського реферативного журналу «Джерело»

Соціально-економічний прогрес суспільства значною мірою пов'язаний з удосконаленням наукової інформаційної інфраструктури. Розвиток інформаційних технологій сприяє пришвидшенню обміну науковою інформацією, який сьогодні вже відбувається практично в режимі реального часу. Результатом комунікаційних процесів стали масиви публікацій, що зберігаються у спеціалізованих архівах, бібліотеках, електронних базах.

Незважаючи на широку доступність повнотекстових документів, реферування наукових публікацій не втратило своєї актуальності. Відомо, що більшість нової інформації вчені одержують із журнальних статей. Згідно із законом Бредфорда, фахові журнали містять лише третину всіх статей із профільної теми, решта – розсіяні по широкому колу суміжних видань. Реферативні видання в друкованому та електронному вигляді здійснюють відбір релевантних статей із вказаних журналів, систематизують їх за відповідними темами-рубриками. Більшість розвинених сучасних систем пошуку наукової інформації містять реферативну складову як необхідний елемент свого потенціалу. Наявність у публікаціях коректно складеного наукового реферату та ключових слів значно підвищує ефективність використання інформаційного ресурсу, скорочує час пошуку релевантної та пертинентної інформації. Реферат (анотація) до наукової публікації є необхідним елементом метаданих, які постачаються до наукових електронних бібліотек і глобальних наукових інформаційних систем та сервісів, таких як Google Scholar або CrossRef. Як свідчить досвід експлуатації науково-інформаційних ресурсів, наявність згорнутої інформації (класифікаційних індексів, рефератів, предметних рубрик) у десятки разів зменшує кількість звернень до повного тексту публікації, оскільки більшість необхідної інформації користувач отримує вже на етапі ознайомлення з бібліографічним описом та анотацією.

Після розпаду СРСР в Україні постало питання створення національної системи науково-технічної інформації, адже за радянських часів УРСР входила до складу єдиної державної системи НТІ. Протягом 1990-х років провідними інформаційними центрами було започатковано ряд науково-інформаційних, у тому числі реферативних, видань. Переважно це були проблемно-орієнтовані реферативні журнали, які характеризувалися певними обмеженнями щодо тематичного наповнення.

Усвідомлюючи актуальність проблеми інформаційного забезпечення вітчизняної науки, Інститут проблем реєстрації інформації (ІПРІ) НАН України в 1995 р. започаткував видання Українського реферативного журналу «Джерело» (УРЖ), орієнтованого на реферування наукової періодики з усіх галузей знання, переважну більшість якої на перших порах становили журнали

НАН України. Приєднання у 1998 р. до проекту УРЖ Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) надало потужного поштовху кількісному наповненню журналу. До процесу реферування було включено монографії, збірники наукових праць, матеріали конференцій, посібники для вищих навчальних закладів, періодичні та продовжувані видання галузевих академій наук і вишів, автореферати дисертацій, препринти.

Ключову роль у якісному змінненні УРЖ відіграла поява реферативної бази даних (РБД) «Україніка наукова», в яку було інтегровано реферати наукових публікацій українських учених. Створенню РБД передувало наукове розроблення концепції Національної системи реферування. З урахуванням світового досвіду було досліджено та обґрунтовано теоретичні й науково-методичні основи побудови цілісної системи реферування [1, 2]. Головний принцип побудови – централізована кумуляція масивів реферативної інформації із зовнішніх розподілених ресурсів. Запропоновано оптимальну модель розподілу робіт між суб'єктами вітчизняної системи документальних комунікацій з урахуванням єдиних методологічних підходів. В основу організації реферування покладено принцип зацікавленості індивідуальних та колективних авторів у включенні результатів своїх досліджень до національного інформаційного ресурсу. РБД наповнюється рефератами вітчизняних наукових публікацій у тісній співпраці з редакціями наукових журналів і продовжуваних видань, видавцями періодики, провідними науковими бібліотеками [3].

20-річний досвід видання УРЖ «Джерело» переконливо довів ефективність формування національних реферативних ресурсів на корпоративних засадах спільними зусиллями провідних вітчизняних інформаційних служб. На сьогодні РБД «Україніка наукова» містить уже близько 580 тис. записів.

Особливе значення має комплексність інформаційних послуг, які включають: по-перше, безкоштовний онлайн-доступ до РБД «Україніка наукова» засобами глобальних комп'ютерних мереж (www.nbuv.gov.ua); по-друге, друковане видання УРЖ «Джерело» (6 разів на рік у 4 серіях загальним обсягом понад 900 обл.-вид. аркушів: серія 1 «Природничі науки», серія 2 «Техніка. Промисловість. Сільське господарство», серія 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво», серія 4 «Медицина. Медичні науки»); по-третє, видання реферативної бази даних на компакт-дисках.

Розвиток реферативного журналу та РБД здійснюється у напрямках підвищення вимог до першоджерел та якості рефератів і анотацій, вдосконалення програмного та апаратного забезпечення, збільшення обсягів сучасної реферативної інформації та поглиблення ретроспективи, розроблення наукометричного апарату для дослідження тенденцій розвитку української науки.

Слід зазначити, що сучасного користувача вже не може задовольнити лише реферативна інформація з подальшою необхідністю звертатися до друкованого видання. Сучасне наукове е-середовище є надзвичайно мобільним і потребує інформації відразу, сьогодні на сьогодні. Природним наслідком таких вимог наукової користувацької аудиторії стало, з одного боку, органічне сполучення реферативної та повнотекстової інформації в електронних ресурсах наукової періодики, а з іншого – поява рефератів фахових наукових видань у глобальній мережі та постачання їх до агрегаторів наукової періодики одночасно з виходом з друку поточного випуску.

Крім того, сучасність диктує необхідність проведення на основі реферативних та повнотекстових ресурсів ґрунтовних наукометричних досліджень, які дають змогу оцінити ефективність результатів наукової діяльності в різних галузях знання, а також здійснити багатопараметричний аналіз і визначити внесок окремих учених у розвиток регіональної, вітчизняної і світової науки [4, 5]. Науковці НБУВ та ІПРІ проводять дослідження з цих питань, однак у повному обсязі такі розвідки мають ґрунтуватися на певній наукометричній платформі.

У цьому контексті можна визначити пріоритетні напрями розвитку національних реферативних ресурсів (РБД «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело») на найближчу перспективу:

- інтеграція загальнонаціональних наукових інформаційних ресурсів: РБД «Україніка наукова» та повнотекстової електронної бібліотеки «Наукова періодика України»; створення на їх основі наукової електронної бібліотеки з розвиненим пошуковим інтерфейсом;
- поліпшення користувацького інтерфейсу електронної системи пошуку наукової інформації України завдяки впровадженню системи авторитетних файлів: назв періодичних видань, імен науковців, назв наукових установ, наукового рубрикатора, предметних рубрик тощо;
- забезпечення наявних служб реферування розподіленою платформою реферування та систематизації наукових публікацій; створення єдиної постійно поповнюваної реферативної бази даних;
- підвищення зацікавленості вітчизняних учених, наукових інституцій та видавництв у постачанні необхідних метаданих публікацій та повних текстів до загальнонаціональних наукових інформаційних ресурсів, які дають можливість здійснювати наукометричний аналіз публікаційної активності науковців, що в підсумку дозволяє визначити ефективність результатів наукової діяльності в різних галузях.

У цьому напрямі Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського вже здійснено певні кроки, а саме – забезпечено індексування повнотекстового ресурсу «Наукова періодика України» інформаційно-пошуковою системою Google Scholar завдяки постачанню якісних метаданих, зокрема рефератів

наукових публікацій. Проведений упродовж року аналіз індексування повних текстів і метаданих статей «Наукової періодики України» засвідчив, що показники наукометричних профілів учених (кількість цитувань, індекси цитування) зросли в 3–4 рази.

Отже, постачання до глобальних інформаційних сервісів науково опрацьованої реферативної інформації є нагальною вимогою часу для належного представлення доробку українських учених у світових наукових комунікаціях. Вирішити цю проблему централізовано на загальнонаціональному рівні набагато легше, ніж вирішувати її кожному видавництву окремо.

Список літератури

1. Онищенко О. С., Дубровіна Л. А., Горовий В. М. та ін. *Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій*. Київ, 2011.

2. Сорока М. Б. *Національна система реферування української наукової літератури*. Київ, 2002.

3. Зайченко Н. Я. Сучасний стан та перспективи розвитку системи кооперативного реферування в Україні. У кн. : *Формування єдиного галузевого інформаційного простору шляхом кооперативного аналітико-синтетичного опрацювання документів галузевої тематики*: матер. Всеукр. наук.-практ. семінару. Київ, 2011. С. 54–65.

4. Костенко Л. Й., Жабін О. І., Копанєва Є. О., Симоненко Т. В. *Наукова періодика України та бібліометричні дослідження*. Київ, 2014.

5. Петров В. В., Крючин А. А., Костенко Л. И., Мініна Н. Н., Зайченко Н. Я. Формирование баз данных реферативной информации – путь к оперативному обмену результатами научных исследований. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития*. 2010. Вып. 8. С. 103–109 (**Петров В., Онищенко О., Крючин А., Лобузін К., Мініна Н., Зайченко Я. Розвиток національної системи реферування // Вісник НАН України. – 2015. – № 10. – С. 71–74**).